

Nicolae Bagdasar, *Istoria filosofiei românești*, ediție îngrijită, cu prefață, postfață și note de Gheorghe Vlăduțescu și Eugeniu Nistor, Târgu Mureș, Editura Ardealul, 2022.

1. ISTORIA FILOSOFIEI ROMÂNEȘTI DE BAGDASAR ÎN CONTEXTUL ALTOR LUCRĂRI SIMILARE

Dintre aparițiile filosofice ale ultimului an, un loc distinct îl ocupă lucrarea lui Nicolae Bagdasar, *Istoria filosofiei românești*, publicată de Editura Ardealul, la Târgu Mureș, în 2022, ediție îngrijită, cu prefață, postfață și note de Gheorghe Vlăduțescu și Eugeniu Nistor. De la prima ei apariție în volum separat, în 1940 și imediată ei retipărire, în 1941, ca secțiune în *Istoria filosofiei moderne vol. V. Filosofia românească de la origini până astăzi*, împreună cu alte două secțiuni ale altor autori: *Sociologia* de Traian Herseni și *Pedagogia* de S.S. Bârsănescu, lucrarea lui Bagdasar a mai fost reeditată într-un volum intitulat *Scrieri*, la Editura Eminescu, în 1988, de către Gheorghe Vlăduțescu, care a semnat prefața și notele. Totodată, acesta a adăugat la sfârșitul volumului alte două scrieri ale lui Bagdasar: studiul *Filosofia istoriei* (1932) și culegerea de studii *Din problemele culturii europene* (1931), având în vedere, desigur, o completare necesară, pentru că autorul *Istoriei filosofiei românești* nu se inclusese și pe sine printre filosofii români, fie și la capitolul final *Alți gânditori*, deși ar fi avut suficiente argumente, adică alte cărți deja publicate, prin decizia sa lăsându-se în umbra și în spatele sintezei sale istorico-filosofice.

Față de ediția din 1988, prezenta ediție nu mai reține cele două scrieri adăugite de editor, deși Bagdasar nu este mai mult cunoscut și comentat nici în zilele noastre, dar adaugă câteva portrete făcute de acesta, după publicarea *Istoriei* sale din 1940, unora dintre filosofii importanți, ale căror concepții le analizase în carte (C. Rădulescu-Motru, P. P. Negulescu, Ion Petrovici, Nae Ionescu, Mircea Florian, Tudor Vianu), ceea ce aduce un spor de cunoaștere, în principal la biografia gânditorilor respectivi, dar, parțial, și la opera lor. Îndreptățite completările din 1988, la care s-a renunțat în 2022, dar la fel de justificate și cele actuale sau chiar mai concordante cu *Istoria* lui Bagdasar, conferindu-i completitudinea cu alte adăugiri făcute de autorul însuși.

Desigur, în timp, au apărut și alte lucrări consacrate fenomenului filosofic românesc în ansamblu, cele mai reprezentative fiind două lucrări colective, prima elaborată de Institutul de Filosofie în două volume de *Istoria filosofiei românești* (Editura Academiei, 1972 și, respectiv, 1980) și cea de a doua realizată de o nouă generație de cercetători de la același institut, redenumit Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”, într-un singur volum de *Istoria filosofiei românești* (Editura Academiei, 2018). La acestea se adaugă lucrările de unic autor, dintre care se detașează cartea lui Gh. Al. Cazan, *Istoria filosofiei românești* (Editura Didactică și Pedagogică, 1984), reluată și amplificată de autor în mai multe volume, și anume: *Filosofie românească de la Zalmoxis la Titu Maiorescu* (2001), *Scufundarea în adâncuri. Filosofia lui Titu Maiorescu* (2002), *Dincoace de Maiorescu. C. Rădulescu-Motru, P. P. Negulescu, Ion Petrovici* (2004), *Mircea Florian și Nae Ionescu* (2006). *Disputa metafizică datului – metafizică lirică* (2006), precum și *Metafizica românească. 1900–1950* (2008), în care, la gânditorii de după Maiorescu, tratați și în lucrările anterioare, este adăugat și Lucian Blaga. Regretul pe care mi l-a mărturisit autorul a fost acela că sfârșitul care i se apropia nu i-a permis să publice și un volum despre Constantin Noica, deși avea elaborate toate materialele necesare, pentru a fi sistematizate și finisate în cartea dorită. Reunite

într-un singur volum, toate lucrările amintite ar alcătui un op monumental și fundamental. Este de menționat și lucrarea lui Gheorghe Vlăduțescu, *Neconvențional, despre filosofia românească* (Editura Paideia, 2002). Cu toate acestea, *Istoria* lui Bagdasar rezistă în timp și este actuală atât prin analizele întreprinse, cât și prin metodologia utilizată.

2. SUBIECTIVISM ȘI OBIECTIVISM ÎN ISTORIA FILOSOFIEI

De aceea, nu întâmplător, actuala ediție păstrează prima parte a *Prefeței* semnate de Gh. Vlăduțescu la ediția din 1988, în care, plecând de la faptul că în lucrarea sa din 1940 N. Bagdasar nu și-a autoprezentat propriile sale contribuții filosofice și prezumând faptul că acesta a dorit să nu lase impresia că analizele făcute altor concepții ar fi filtrate și, cumva, deformate prin propria sa concepție, autorul găsește prilejul de a se referi la raportul dintre subiectivism și obiectivism în istoria filosofiei.

Desigur, orice istoric al filosofiei se exercită atât subiectiv, cel puțin în măsura în care analiza sa depinde de gradul său de cunoaștere și înțelegere a operei cercetate, cât și obiectiv, întrucât se referă la o altă concepție decât a sa și nu la una presupusă de el. Dar raportul dintre subiectiv și obiectiv se poate deplasa fie spre polul obiectiv, fie spre cel subiectiv, ajungând aproape de neglijarea unuia sau altuia din cei doi factori.

La limită, cine adoptă punctul de vedere obiectivist se limitează la a examina și prezenta cât mai fidel fiecare concepție filosofică, așa cum este expusă aceasta de către autorul ei, renunțând la orice întoarcere subiectivă prin evaluare și valorizare. Evident, cu cât încearcă să fie mai fidel, cu atât obiectivismul ratează obiectul de cunoscut, pentru că nu-i mai surprinde esența, nu mai discerne între ideile de fond și cele secundare, între semnificativ și mai puțin semnificativ. O redare întru totul minuțioasă a unei concepții ar echivala cu transcrierea concepției respective, pe care cel interesat o poate găsi în cartea filosofului, fără a mai apela la dublura oferită de istoricul filosofiei.

Dimpotrivă, istoricul filosofiei subiectivist rămâne atât de ancorat în propriile sale idei încât pe cele ale filosofilor mal(tratați) fie le respinge, dacă nu-i convin, fie le corijează, dacă sunt pretabile, în sensul convingerilor sale, considerând că alte concepții n-ar face decât să aproximeze, să anticipeze sau să confirme propriul său mod de gândire, autoapreciat ca fiind cel mai veridic și mai avansat. Deși în alt fel, totuși istoricul subiectivist parvine la același rezultat al necunoașterii obiectului investigat și, deci, al inutilității întreprinderii sale, de vreme ce ajunge să substituie obiectul prin subiect, concepția presupus cercetată prin propria sa concepție.

În amintita secțiune din *Prefața* la ediția lucrării lui Bagdasar, Gh. Vlăduțescu arată că subiectivismul istorico-filosofic a fost prezent la primul istoric al filosofiei românești, Marin Ștefănescu, singurul care, înainte de Bagdasar, încercase o panoramare a culturii noastre filosofice în lucrarea sa *Filosofia românească*, din 1922. Comentând sinteza amintită, autorul *Prefeței* evidențiază, pe de o parte, faptul că primul exeget al filosofiei românești a gândit mai veridic decât Bagdasar natura/conceptul filosofiei în genere și începuturile celei românești, incluzând în filosofie și creația folclorică, și *Învățăturile lui Neagoe Basarab*, și cronicarii, și pașoptiștii, și gândirea lui Eminescu. Prin accepția sa despre ce este și ce cuprinde cultura filosofică, Marin Ștefănescu a fost subiectiv, a acordat, potrivit propriei sale viziuni, o vechime și o varietate mai mare creațiilor filosofice, dar n-a ancorat încă în subiectivism. Totodată, după cum precizează același interpret, Marin Ștefănescu a eșuat în subiectivism, dar nu prin aria creațiilor asigurate filosofiei, ci prin faptul că a proiectat asupra creațiilor culturale, inclusiv celor filosofice, propria lui concepție despre un spiritualism armonic, prin care încerca „o reinterpretare spiritualist-armonică a psihologiei, istoriei, culturii poporului român și, prin toate acestea, a filosofiei românești”¹.

¹ Gh. Vlăduțescu, „Prefață”, în Nicolae Bagdasar, *Istoria filosofiei românești*, Târgu Mureș, Editura Ardealul, 2022.

3. SUBIECTIV ȘI OBIECTIV ÎN METODA IMPLICITĂ A LUI NICOLAE BAGDASAR

Bagdasar nu și-a explicat și teoretizat metoda sa istorico-filosofică, dar aceasta este prezentă, implicit, prin modul în care a fost practică de el în *expunerea* filosofiei românești. Așadar, este o *metodă de expunere*, dar care implică și o *metodă de cercetare* de abordare și înțelegere a concepțiilor analizate. Ea a fost exercitată într-un mod consecvent, astfel încât s-a conturat cu suficientă pregnanță, ceea ce ne permite să o analizăm, chiar dacă n-a fost expusă de practicianul ei într-un logos, într-o metodologie.

Ca istoric al filosofiei românești, Nicolae Bagdasar nu a mai intrat în siajul subiectivismului ca predecesorul său, a cărui istorie, de altfel, a și ignorat-o, dar nu a căzut nici în obiectivism. Metoda sa are și un înțeles obiectiv, și un sens subiectiv, fără să absolutizeze niciuna din cele două direcții de abordare.

Metoda expozitiv-interpretativă practică de Bagdasar a respectat sensul obiectiv al cercetării, fără a aluneca în obiectivism, pentru că a dezvăluit și expus domeniile și problemele fiecărei filosofii, precum și ideile definitorii, în articulațiile lor interne și cu argumentele lor specifice, altfel spus a degajat *esența* concepției respective de amănuntele mai puțin importante, care o puteau obscuriza și a expus-o în propriile sale cuvinte, deci s-a supus obiectului investigat, fără a deveni însă un sclav al acestuia sau mai exact un scrib, care să-l copieze.

Metoda expozitiv-interpretativă are și un sens subiectiv, dar nu și subiectivist.

În primul rând, subiectivitatea istoricului a intervenit prin faptul că acesta a sistematizat concepțiile filosofice în funcție de domeniile pe care a considerat că le poate avea orice sistem filosofic. Astfel, a încadrat concepțiile analizate în unul sau mai multe din următoarele domenii tematice: *Filosofia pură (Logică, Epistemologie, Metafizică)*, *Estetică*, *Filosofia dreptului*, *Filosofia istoriei*, *Filosofia culturii*. Sistematizarea amintită făcută de Bagdasar are întrucâtva caracter subiectiv, întrucât denotă viziunea sa metafilosofică, potrivit căreia o filosofie se poate ocupa de un domeniu de maximă generalitate, așa-numita *filosofie pură*, sau și de domenii/ discipline cu un caracter mai restrâns, numite azi filosofii de ramură sau aplicative. Conform viziunii respective, după care o creație este filosofică dacă este teoretică și se ocupă de unul/ unele din amintitele domenii, a restrâns, firește subiectiv, trecutul filosofiei românești, care, potrivit lui, debutează cu Dimitrie Cantemir, deci cu primul făuritor de sistem filosofic, care teoretizează despre cunoaștere și existență în genere. Subiectivă, sistematizarea pe domenii/ discipline nu este și subiectivistă, pentru că disciplinele respective se regăsesc la filosofii români, care au cultivat una sau mai multe dintre ele, iar analiza dată concepțiilor lor nu suferă prin felul în care au fost sistematizate.

În al doilea rând, istoria filosofiei realizată de Bagdasar este, de asemenea, subiectivă fără subiectivism și pentru că autorul ei nu doar a expus alte concepții, ci și le-a evaluat, prin aprecieri favorabile sau prin obiecții, dar fără să le denatureze și altereze. În acest scop, el a delimitat net expunerea concepțiilor de considerațiile personale asupra lor.

4. DISTINCȚIA DINTRE EXPUNEREA ȘI INTERPRETAREA FILOSOFIEI

Orice filosofie se impune a fi nu numai expusă în structurarea ei internă (reconstituită), explicitată și explicată, ci și evaluată, valorificată, interpretată. Metoda expunerii tematizate, așa cum este aplicată de Bagdasar, indiferent de nivelul de aplicație, delimitează între expunere și interpretare, autorul reconstituind, mai întâi, concepția investigată și, apoi, formulând eventuale remarci asupra acesteia. În regulă generală, pentru un filosof pe care îl prezintă pentru prima dată, fie cum sunt cei incluși în secțiunea *Filosofie pură*, fie cei care nu figurează în secțiunea amintită, ci în altele, schema utilizată cuprinde: 1) o introducere bio-bibliografică, 2) o expunere a concepției respective, 3) aprecierile lui Bagdasar. În această privință, într-o *Postfață* lămuritoare privind conținutul lucrării, Eugeniu Nistor

afirmă: „Ca metodă de lucru operațională, Nicolae Bagdasar recurge, pentru început, la prezentarea bio-bibliografică a filosofului luat în vizor, procedând apoi la o analiză riguroasă a conceptelor, a teoriilor și ideilor care constituie țesătura gândirii acestuia, cu indicarea izvoarelor și influențelor, apartenenței la curente și școli de gândire (acolo unde este cazul); în funcție de personalitatea filosofică tratată și de valoarea scrierilor acestuia, în final, sunt trase sau nu unele concluzii”². Schema amintită poate fi ilustrată în cazul oricărui filosof. De exemplu, după ce se referă la viața și scrierile lui Vasile Conta, autorul continuă: „Două sunt domeniile filosofice în care Conta și-a dat contribuțiile sale interesante: epistemologic și metafizic”³, după care urmează analiza acestora.

Ce-i drept, aprecierile date filosofilor analizați ocupă un loc foarte restrâns în raport cu expunerea și analiza desfășurate pe parcurs sau, cum se afirmă în fragmentul citat din *Postfață*, uneori nici nu sunt inserate. Este însă de precizat că însăși raportarea comparativă a unei filosofii la altele constituie și o evaluare a acesteia și o fixare a contribuției aduse în raport cu celelalte. Lipsa unor evaluări finale semnificative și adeviziunea istoricului filosofiei la concepția analizată, pentru că, așa cum se poate constata, atunci când are rezerve sau observații, acesta nu se sfiște deloc să le formuleze.

5. RAPORTUL DINTRE METODA EXPUNERII FILOSOFIEI PE DOMENII ȘI METODA EXPUNERII PE SISTEME FILOSOFICE

Metoda expunerii tematice, pe probleme și pe soluții, nu contravine modalității mai obișnuite, uzitată în alte lucrări, aceea a expunerii filosofiei românești prin analiza și inserarea concepțiilor filosofice în succesiunea lor cronologică, fiecare din cele două demersuri având și avantaje, și dezavantaje.

Expunerea prin adăugarea concepțiilor are meritul de a reconstitui fiecare concepție ca un întreg, în conexiunea componentelor sale, dar obscurizează înțelegerea ansamblului concepțiilor filosofice dintr-o anumită cultură ca un întreg, în măsura în care, axată pe fiecare filosofie în parte, nu urmărește expres conexiunile, cu continuitățile și evoluția de la o filosofie la alta.

Metoda utilizată de Bagdasar are meritul de a reda unitatea tematică și evoluția ideatică existentă în fiecare domeniu al filosofiei naționale în ansamblu, dar nu suficient și la nivelul fiecărui sistem filosofic în parte, pentru că descompune o concepție filosofică unitară în domeniul ei de maximă generalitate și în domeniile mai restrânse, aplicative, pentru a urmări fiecare domeniu separat, la toți gânditorii care au avut contribuții în cadrul respectivului compartiment filosofic. Astfel, în situația filosofilor care au ilustrat nu numai sfera filosofiei pure (logică, epistemologie, metafizică), ci și unele discipline filosofice aplicative (Estetică, Filosofia dreptului etc.), Bagdasar a detașat aporturile aplicative de aria filosofiei pure și le-a prezentat separat, încadrându-le în domeniul pe care îl ilustrează. Astfel, șapte dintre cei cincisprezece gânditori cuprinși în prima secțiune, cea mai întinsă, *Filosofie pură*, reapar și la alte secțiuni: Maiorescu – la estetică, P. P. Negulescu și Lucian Blaga – la estetică și filosofia culturii, Eugeniu Speranția – la estetică și filosofia dreptului, iar C. Rădulescu-Motru, I. Petrovici și Nae Ionescu – la filosofia culturii.

Metoda expunerii filosofiei românești pe domenii/ discipline și metoda refacerii acesteia pe sisteme filosofice (concepții filosofice în integralitatea lor) sunt nu numai distincte, ci și interferente.

Sistematizarea pe domenii nu exclude nici ea redarea unitară, *in integrum* a acelor concepții axate pe un singur domeniu, fie acesta general-filosofic, fie aplicativ. Bunăoară, în secțiunea *Filosofia istoriei*, Bagdasar include numele istoricilor Alexandru Hașdeu, Bogdan Petriceicu Hașdeu, A.D. Xenopol, Nicolae Iorga și Vasile Pârvan, la care îl adaugă și pe cel al economistului D. Drăghicescu, pe care nu-i mai prezintă cu preocupări și în alte ramuri ale filosofiei, întrucât aceștia s-au axat doar pe filosofia istoriei.

² Eugeniu Nistor, „Postfață”, în *op. cit.*, p. 509.

³ Nicolae Bagdasar, *op. cit.*, p. 43.

Pe de altă parte, redarea pe sisteme filosofice nu are cum să nu presupună degajarea temelor majore ale fiecărui sistem în parte, ceea ce constituie o premisă pentru reconstituirea evoluției gândirii pe o temă sau alta la nivelul unei întregi filosofii naționale.

Dintre cele două sistematizări, aceea pe domenii/ discipline/ teme la nivelul fiecărei concepții filosofice și aceeași sistematizare la nivelul unei culturi filosofice în ansamblul ei, prima presupune un grad de abstractizare și generalizare mai scăzut, de gradul I, iar cea de a doua un grad mult mai înalt, gradul II. Este evident, însă, că cel de-al doilea grad nu se poate atinge fără parcurgerea anterioară a primului grad. De altfel, însuși Bagdasar, stabilind domeniile filosofice cultivate la nivelul țării (nivelul II), îl completează prin succesiunea cronologică a concepțiilor filosofice corespunzătoare, analizate mai mult în singularitatea și organicitatea fiecăreia dintre ele (nivelul I) decât în conexiunile lor, deși se referă, comparativ, și la filiațiile dintre ele (nivelul II).

6. PORTRETELE FĂCUTE DE BAGDASAR UNOR FILOSOFI – COMPLEMENT AL ÎNȚELEGERII OPEREI LOR

Nu se pot încheia considerațiile privind modalitatea expunerii și înțelegerii filosofiei românești de către Nicolae Bagdasar fără referirea și la *Portretele* făcute de el unora dintre cei mai importanți filosofi români, cuprinse în Addenda. Ele au fost scrise de autor în timpul și în anii ulteriori războiului. După cum se menționează în *Postfață*, ele au fost „preluate” din volumul lui Nicolae Bagdasar, *Opere II. Portrete* (ediție îngrijită de Rodica Pandele și Gh. Vlăduțescu, Editura Academiei, 2006) și constituie o „comoară neprețuită pentru filosofia românească”⁴. Și în *Prefața* volumului, deși se afirmă că ele exprimă simpatii și antipatii, care „se opresc la oameni, neprejudiciind, prin extindere, imaginea operei”, căci „puține vieți de filosofi sunt și filosofice”, se conchide că „totuși participă la judecata asupra operei dacă și când dau seamă de om în epocă și, prin ele, de epoca însăși”⁵.

Este de observat că portretele se referă la viața filosofilor pe care Bagdasar i-a cunoscut în mod personal, și anume, la întâmplări legate îndeosebi fie de viața lor universitară (privind prestația ca profesori, relațiile cu studenți sau cu colegii, munca de cercetare), fie de viața lor politică (privind demnitățile care li s-au încredințat), fie de încercările prin care au trecut unii în anii de senectute. Ele, portretele, îi dezvăluie pe cei portretizați îndeosebi din punct de vedere profesional, moral și politic. Portretele filosofilor se corelează cu filosofia lor în măsura în care aspectele sub care sunt înfățișați au și un anumit ecou filosofic. Or, asemenea corelații chiar pot fi făcute. Mă gândesc că hărnicia lui Rădulescu-Motru de animator al cercetării filosofice românești se răsfrânge și în filosofia lui în care face elogiul muncii. O anumită severitate și rezervă manifestate de P. P. Negulescu față de promovarea unor colegi mai tineri, deși el însuși devenise profesor de foarte tânăr, ne duce cu gândul la voluminoasele lui opere istorico-filosofice, impresionante prin documentare și informație, ceea ce, firește, denota o severitate cu propria-i viață. Pasiunea lui I. Petrovici pentru conferințele publice și rotunjimea discursurilor sale ne face să ne gândim și la profesor, și la rigoarea și, totodată, la eleganța lucrărilor lui filosofice. Viața politică aventuroasă a lui Nae Ionescu are un pandant în metafizica lui lirică, de tip existențialist (și invers!). Abundența citărilor din prelegerile lui Mircea Florian se regăsește și în numeroasele referiri din scrierile sale la o mulțime de filosofi străini contemporani.

⁴ Eugeniu Nistor, „Postfață”, în *op. cit.*, p. 514.

⁵ Gh. Vlăduțescu, „Prefață”, în *op. cit.*, p. 14.

7. MERITELE ȘI ACTUALITATEA METODEI EXPUNERII ȘI INTERPRETĂRII PRACTICATĂ DE BAGDASAR

Indiscutabil, modalitatea istorico-filosofică practică de Bagdasar s-a impus și este dezirabilă și actuală prin toate virtuțile semnalate.

În ce privește expunerea și interpretarea unui anumit sistem filosofic, de mare importanță este delimitarea făcută de el între partea expozitivă, cea mai extinsă, în care concepția care se integrează unei anumite discipline filosofice este prezentată cu problematica și ideile sale definitorii, și partea finală, în care istoricul filosofiei își prezintă propriile sale remarci și observații. În acest mod, prezentarea unei teorii filosofice capătă fluiditate și congruență, oferind cititorului o imagine esențializată, dar articulată, suficient de argumentată și nedeformată, care să dea seama de contribuția filosofului într-un domeniu sau altul, într-o problemă filosofică sau alta. Pe de altă parte, și interpretarea dată de filosof devine unitară și mai bine conturată, prin delimitarea ei de concepția expusă, cu care, dacă ar interfera, ar putea să o contamineze și, oricum, să-i răpească din armonia interioară. Or, Bagdasar rămâne exemplar prin claritatea de cristal cu care expune, analizează și, în final, evaluează concepțiile filosofice.

Tot în legătură cu analiza unui unei anumite concepții filosofice, este deosebit de important să se surprindă natura/ esența din toate lucrările autorului și nu prin analiza fiecărei lucrări elaborate de filosof, așa cum au fost ele date la iveală, în ordine cronologică. În această ultimă modalitate, prezentând problemele și ideile fiecărei opere în parte, cercetătorul nu va mai urmări expres nici problemele comune tuturor lucrărilor, nici ideile cele mai avansate la care a ajuns într-o problemă sau alta. De aceea se impune și este mai semnificativă și mai valoroasă redarea unei concepții prin abstractizarea și generalizarea de gradul I, care parvine la principalele probleme prezente în toate lucrările unui gânditor și la rezolvările lor cele mai avansate. Se înțelege însă că o asemenea modalitate presupune cunoașterea prealabilă a fiecărei lucrări filosofice în parte.

În ce privește modalitatea expunerii și interpretării unei filosofii naționale în ansamblu, prin ridicarea de la gradul I la gradul II de abstractizare și generalizare, consider că aceasta ar satisface scopul cel mai înalt pe care și-l poate propune o istorie a filosofiei naționale. Bagdasar a intenționat acest scop prin prezentarea filosofiei românești pe domenii, dar nici el nu a reușit pe deplin, analizând, în fiecare domeniu, concepțiile diferiților gânditori mai curând în separația decât în relația lor unele de altele. Nici alte *Istorii* ulterioare nu au realizat acest scop, care rămâne un ideal și, poate, un deziderat de neatins pentru cercetările viitoare, cel puțin pentru lucrările realizate de un singur cercetător. Dificultatea provine nu numai din faptul că un singur cercetător ar fi constrâns să-și închine munca de o viață întreagă acestui obiectiv, ci și din cauză că gândirea filosofică evoluează permanent și este într-o continuă diversificare. Pe lângă domeniile la care s-a referit Bagdasar, s-au afirmat și alte domenii sau discipline filosofice, cum ar fi antropologia filosofică, axiologia, filosofia științei, filosofia filosofiei (metafilosofia), filosofia moralei (etica), filosofia religiei etc., la care și gânditorii români au adus contribuții semnificative. Dar, tocmai pentru că filosofia contemporană cunoaște un proces de diversificare, dublat, însă, și de unul de unificare prin adâncirea domeniilor fundamentale, ar fi dezirabil ca filosofia românească să fie înțeleasă nu ca o înscriere de concepții filosofice, ci ca un întreg unitar, în care, odată identificate domeniile componente, istoricul să cerceteze, dacă nu toate concepțiile, cel puțin pe cele dintr-un anumit domeniu disciplinar. În acest fel, prin degajarea contribuțiilor filosofice dintr-un domeniu sau altul și prin raportarea acestora la altele similare, existente pe plan internațional, filosofia românească poate să avanseze și să se insereze activ în dezbaterile de idei contemporane.

Ioan N. Roșca